

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ФОКША ОЛЕНА МИХАЙЛІВНА

УДК 378+37.011.3-051+81'243+316.647.5

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАСИЛІТАЦІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Галицан Ольга Анатоліївна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
доцент кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Романишина Оксана Ярославівна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри інформатики і методики її навчання;

кандидат педагогічних наук, доцент
Гуцало Емілія Ун-Сунівна,
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки.

Захист дисертації відбудеться «5» березня 2019 р. о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці й на офіційному сайті Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «31» січня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Усталення гуманістичних цінностей, людиноцентризму та суб'єкт-суб'єктних настанов в освіті вимагає переосмислення рольової позиції сучасного вчителя, а отже, переорієнтації його професійної підготовки в межах освітнього простору сучасних закладів вищої освіти. Саме тому, в освітню систему має бути закладена ідея гуманістичного світогляду, що передбачає відмову від авторитарного, «міфологічного» стилю мислення, увиразнює толерантність і терпимість у комунікації з довколишніми, емпатійне та конгруентне ставлення до думки, мови, вірувань і цінностей інших людей, спрямовує особистість на пошуки гуманістичної домінанти життєдіяльності. У цьому контексті першочергового значення набуває підготовка майбутніх учителів до здійснення підтримувальної, супроводжувальної, допомагальної функції в освітньому процесі загальноосвітнього закладу, адже інструментальні можливості саме педагогічної діяльності містять як потенціал гуманної підтримки становлення дитини-учня в освітньому середовищі, так і загрозу авторитарного нівелювання її особистісної неповторності.

Теоретичні засади дослідження становлять наукові концепції, що розкривають: фундаментальну підготовку майбутніх учителів у сучасних умовах (В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, А. Богуш, С. Гончаренко, Н. Гузій, Р. Гуревич, І. Зязюн, Е. Карпова, Т. Койчева, В. Кремень, З. Курлянд, А. Линенко, Н. Ничкало, Л. Романишина, С. Сисоєва, Л. Хоружа та ін.); професійну підготовку майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти (Л. Базиль, Ю. Бігунова, Г. Васянович, І. Ільницька, Г. Ключек, Р. Кострубань, В. Падерно, О. Семенов, С. Ткаченко, Л. Хоружа, Ю. Шатковська та ін.); компетентнісний підхід, як наукову платформу становлення системи вищої освіти (А. Богуш, Н. Бібік, М. Князян, О. Копусь, В. Кремень, В. Луговий, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун та ін.)

На сучасному етапі розвитку освіти дослідницьку увагу приділено розробленню технологій гуманізації та «олюднення» освітньої площини (Г. Балл, І. Бех, Н. Носова) з опорою на сформований гуманістичний світогляд (Г. Бондар, І. Стадник, Г. Усачова) і психологічну компетентність (Е. Гуцало) учителя української (Л. Базиль, О. Копусь, О. Семенов) та іноземної (О. Бігіч, С. Шехавцова) мов; розроблено методологію педагогічного супроводу (В. Бедерханова, Е. Гуцало) й методику педагогічної підтримки (О. Газман, Н. Крилова) тих, хто навчається; висвітлено функційну роль фасилітації у формуванні професійної компетентності (І. Зязюн, Н. Гузій, Л. Хоружа) та професійної ідентичності майбутнього педагога (О. Романишина); підготовці майбутніх учителів як наставників (Т. Осипова), тьюторів (Т. Койчева), коучів (Р. Чубук), провідників (І. Богданов), медіаторів (Б. Леко, Г. Чуйко) в освіті.

Проблемне поле феномена «фасилітація» представлене в наукових джерелах дефінітивним різноманіттям: фасиліативність / інгібітність особистості (М. Казанжи); екопсихологічна фасилітація (П. Лушин); соціальна фасилітація (К. Роджерс, Л. Тимоніна, В. Фрейберг); фасилітаційний вплив (А. Гельбак, О. Кондрашихіна); фасилітаційне спілкування (О. Врубльовська,

С. Коломійченко, В. Суміна); педагогічна фасилітація (І. Авдєєва, О. Галіцян, О. Димова, Р. Димухаметов, І. Жижина, В. Нестеренко); фасилітаційна позиція (О. Фісун); фасилітаційна взаємодія (З. Ржевська-Штефан, Р. Шаповал); фасилітаційна педагогічна дія (Н. Носова).

Незважаючи на значну кількість наукових розробок, присвячених своєрідності професійної підготовки майбутніх учителів різного профілю, проблема формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей ще не була предметом спеціальних досліджень.

Актуальність обраного напрямку дослідження визначається низкою *суперечностей* між: високими вимогами суспільства до професіоналізму майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей і невідповідністю цим вимогам традиційної системи їхньої фахової та загальнопедагогічної підготовки в закладах вищої освіти; об'єктивною потребою сучасного суспільства в педагогах, яким притаманна професійна компетентність, зокрема – фасилітаційна, та недостатнім рівнем її сформованості у випускників педагогічного закладу вищої освіти; потребою організації систематичної цілеспрямованої діяльності щодо формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей в освітньому середовищі педагогічного університету та відсутністю комплексу педагогічних умов, що її забезпечують.

Актуальність проблеми, недостатня теоретична й практична її розробленість, потреба усунути зазначені суперечності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри педагогіки «Мультиплікативна парадигма професійного становлення фахівців» (№ 0114U007157), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Автором досліджено проблему формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці в закладах вищої освіти.

Тему дисертації затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 6 від 24 грудня 2015 року) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 2 від 27 березня 2018 року).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній апробації педагогічних умов і моделі формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Відповідно до мети дослідження було окреслено основні **завдання**:

1. Науково обґрунтувати зміст феномена «фасилітаційна компетентність майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей»; уточнити зміст понять «фасилітація», «фасилітаційна взаємодія», «компетентність»; схарактеризувати

специфіку професійної діяльності вчителів гуманітарних спеціальностей і своєрідність їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти.

2. Визначити компоненти, критерії, показники та рівні сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

3. Науково обґрунтувати педагогічні умови та розробити модель формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

4. Експериментально перевірити дієвість педагогічних умов і моделі формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Предмет дослідження – зміст і методика формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Гіпотеза дослідження: формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти відбуватиметься ефективно, якщо реалізувати в процесі їхньої професійної підготовки такі педагогічні умови: систематизація знань майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей щодо специфіки фасилітаційної взаємодії; набуття майбутніми вчителями гуманітарних спеціальностей досвіду фасилітаційної взаємодії; актуалізація ціннісного ставлення майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності.

Методи дослідження: для розв'язання визначених завдань і досягнення мети використано загальнонаукові методи наукового пізнання: теоретичні – вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури, нормативних джерел, наукового доробку вітчизняних і зарубіжних учених з проблеми формування фасилітаційної компетентності – для накреслення понятійних меж досліджуваного феномена та його сенсового навантаження; логіко-системний аналіз, класифікація, аналогія, індукція, дедукція, узагальнення науково-теоретичних і практичних даних – для з'ясування педагогічних умов формування фасилітаційної компетентності студентів; моделювання – для розроблення моделі формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей; порівняння отриманих даних – для з'ясування причинно-наслідкових зв'язків і залежностей; емпіричні – спостереження, анкетування, опитування, бесіди, психологічні тести та методики – для з'ясування і перевірки методики реалізації педагогічних умов; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) – для визначення рівнів сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей та перевірки ефективності визначених педагогічних умов і моделі; кількісний та якісний аналіз результатів дослідження з використанням методів математичної статистики (непараметричний критерій Пірсона χ^2).

Базою дослідження виступили Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Міжнародний гуманітарний

університет (м. Одеса), Житомирський державний університет імені Івана Франка. До експериментальної роботи залучено 218 студентів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше визначено та науково обґрунтовано* педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (систематизація знань майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей щодо специфіки фасилітаційної взаємодії; набуття майбутніми вчителями гуманітарних спеціальностей досвіду фасилітаційної взаємодії; актуалізація ціннісного ставлення майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності); *розроблено* модель (професійно-орієнтувальний, конструктивно-моделювальний, суб'єктно-збагачувальний етапи) формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей; *визначено* структуру фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (гносеологічний, праксеологічний, аксіологічний компоненти); критерії оцінювання (проективний, інструментальний, світоглядний) із відповідними показниками; *описано* рівні сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (функційно-варіативний, професійно-стереотипний, фахово-унормований); *схарактеризовано* специфіку професійної діяльності вчителів гуманітарних спеціальностей і своєрідність їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти; *уточнено* поняття «фасилітація», «фасилітаційна взаємодія», «компетентність»; *подальшого розвитку* дістала методика формування особистісних і професійно значущих якостей майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні спеціального курсу «Основи формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів-гуманітаріїв»; програми роботи педагогічної майстерні-гуртка «Фасилітація – метапрограма професійного зростання майбутнього вчителя-гуманітарія»; системи дослідницьких завдань проблемного характеру, диференційованих за рівнем складності; серії індивідуальних творчих медіапроектів для оптимізації загальнотеоретичної та фахової підготовки студентів; комплексу тренінгових, аутопсихологічних і комунікативних вправ та методики самопрезентації «Ораторика»; сценаріїв інтегрованих лекційних занять та щоденників педагогічної практики; мануалу діагностувальних методик (анкети-питальники, карти аналізу педагогічних ситуацій) для вимірювання особистісно-професійних якостей студентів, рівня їхніх професійно-зорієнтованих знань та вмінь; щоденник педагогічної практики «Траєкторія професійного становлення». Матеріали дослідження можуть бути використані в системі вищої освіти при оновленні змісту професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у педагогічних закладах вищої освіти, як-от: при вдосконаленні змісту нормативних курсів «Педагогіка», «Педагогіка вищої освіти», «Вступ до спеціальності», під час проходження студентами ознайомлювальної та активної педагогічної практики, виконання кваліфікаційних робіт (курсівих, магістерських); у системі неперервної, післядипломної освіти й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження № 1360/20 від 18.06.2018 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (акт про впровадження № 06/41 від 13.06.2018 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (акт про впровадження № 305 від 12.06.2018 р.), Міжнародного гуманітарного університету (довідка № 228 від 25.05.2018 р.), Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (акт про впровадження № 02-01-1239 від 04.07.2018 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (акт про впровадження № 1/567 від 06.07.2018 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 93 від 25.06.2018 р.).

Особистий внесок автора в працях у співавторстві полягає у: розробленні методики формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів [1]; обґрунтуванні педагогічної фасилітації як спеціальної педагогічної технології [3].

Достовірність результатів дослідження забезпечено методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних концептуальних положень; використанням апробованого діагностувального інструментарію; репрезентативністю масиву досліджуваних, експериментальною перевіркою гіпотези, висновків; використанням комплексу методів дослідження, що є адекватними меті та завданням дослідження; якісним і кількісним аналізом одержаних даних; експериментально-дослідною перевіркою висунутої гіпотези; статистичною обробкою результатів педагогічного експерименту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки і результати дослідження викладено на науково-практичних конференціях різного рівня, з-поміж яких: міжнародні науково-практичні конференції «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 2018); «Наука у контексті сучасних глобалізаційних процесів» (Дніпро, 2018); «Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі» (Київ, 2018); «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2018); «Актуальні питання педагогіки та психології: Наукові дискусії» (Харків 2018); «Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)» (Львів, 2018); Всеукраїнські науково-практичні читання студентів і молодих науковців, присвячених спадщині великого вітчизняного педагога К. Д. Ушинського (Одеса, 2003).

Основні результати дослідження висвітлено у 15 публікаціях автора, зокрема: 5 статей у фахових виданнях України (з них 2 – у виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз), 2 – у наукових періодичних виданнях інших країн, 7 апробаційного характеру, 1 – додатково відображає матеріали дисертації.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації становить 199 сторінок. У тексті вміщено 12 таблиць, 4 рисунки, що обіймають 3 сторінки основного тексту. У списку використаних джерел 201 найменування (із них 39 – іноземною мовою). 17 додатків викладено на 85 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 299 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність; указано на зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, схарактеризовано методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичну значущість роботи; подано відомості щодо апробації та впровадження одержаних результатів; наведено загальну кількість публікацій, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні засади формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей»** схарактеризовано специфіку професійної діяльності вчителів гуманітарних спеціальностей і своєрідність їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти; представлено науково-теоретичні інтерпретації феномена «фасилітація» у наукових джерелах; конкретизовано зміст понять «фасилітація», «фасилітаційна взаємодія», «компетентність»; висвітлено зміст і структуру феномена «фасилітаційна компетентність майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей»; науково-обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці.

Гуманізація освітнього простору пов'язана з реалізацією принципів розвивального, підтримувального навчання, супроводжувальною позицією педагога, сформованістю у нього гуманістичного світогляду як ключового елемента інноваційного професійного мислення. Водночас гуманітаризація освітньої системи, як альтернатива технократичного та професійно-прагматичного підходів, пов'язана з підготовкою майбутніх педагогів, здатних конструювати автономний внутрішній світ дітей за принципами «суб'єктивної реальності». Симетричні, натомість нетотожні процеси гуманізації та гуманітаризації зумовлюють активізацію професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (03 Гуманітарні науки: 031 Релігієзнавство, 032 Історія та археологія, 033 Філософія, 034 Культурологія, 035 Філологія).

Відповідно до результатів аналізу наукового фонду встановлено, що специфіка професійної діяльності вчителя гуманітарних спеціальностей полягає у формуванні духовної культури учнів (як чинника духовної безпеки нації), у межах якої здійснюється концептуалізація їхнього світогляду (як здатності співвідносити внутрішні інтенції з універсальними суспільними формами життєдіяльності); актуалізуються процеси самопізнання та самореалізації особистості учнів; формуються у них морально-етична та соціальна позиції. Саме у площині викладання гуманітарних дисциплін компенсуються недоліки предметно-функційної підготовки учнів у школі.

З'ясовано, що своєрідність професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти залежить від сформованості в них «нелінійного» гуманітарного стилю мислення, здатності вибудовувати конструктивні моделі полілогічного, толерантного спілкування з довколишніми, спираючись на специфічні властивості особистості (емпатійність, рефлексивність, конгруентність) суб'єкт-суб'єктного спрямування. Саме орієнтація на суб'єкт-суб'єктну взаємодію характеризує переформатування професійної діяльності

вчителя як фасилітатора, отже, гуманітарний складник професійної освіти є оптимальним для формування фасилітаційної компетентності майбутнього вчителя в межах професійної підготовки.

Фасилітація, не будучи визначеною термінологічно, набула значної наукової концептуалізації у працях філософів (концепції «філософії серця» Г. Сковороди та «Діалогу культур» М. Бахтіна, ідея категоричного морального імперативу І. Беха). Феноменологія фасилітації також щільно пов'язана з гуманістикою В. Сухомлинського, оскільки саме «людинолюбляче» серце вчителя-наставника, вчителя-порадника, вчителя-помічника вчений визначив провідним у палітрі одухотворювальних педагогічних впливів.

Аналіз довідкових джерел довів, що дотепер не марковано термінологічні межі англоамериканського запозичення «facilitation» / «фасилітація», зважаючи на наявність різноманітних лексичних і граматичних його інтерпретацій.

У координатах психологічних досліджень фасилітація студіюється у контексті здійснення психологом фасилітаційного впливу (Г. Балл, О. Кондрашихіна); з опорою на концепцію розвитку фасиліативності, як професійно-значущої якості психолога (М. Казанжи); у межах здійснення екопсихологічної фасилітації як способу управління відкритою динамічною системою особистості у стані саморозвитку (П. Лушин); у рамках розроблення програм фасилітаційного формування смислоутворювальних мотивів освітньої діяльності майбутніх психологів (З. Ржевська-Штефан); у площині концепції формування психологічної компетентності майбутнього вчителя (Е. Гуцало).

Осмислення феномена «фасилітація» в педагогічному вимірі визначається науковою позицією К. Роджерса (розроблення тріади принципів роботи фасилітатора у групах психологічної корекції емпатія / конгруентність / відкритість); А. Гельбак (розроблення недирективної фасилітаційної системи навчання, що вирізняється діалогічністю та суб'єкт-суб'єктним характером); С. Коломійченко (тлумачення фасилітаційного спілкування як виду гуманістичної педагогічної взаємодії); Т. Сорочан, Р. Шаповала (увиразнення фасилітаційного складника у структурі професійної компетентності керівника закладу освіти); І. Авдєєвої, І. Мельникової (розроблення принципів побудови освітнього середовища університету на засадах провідних принципів фасилітації – суб'єктної активності, емоційного балансу, толерантності, футуральності); Н. Носової (застосування вчителем фасилітаційної педагогічної дії як технології, спрямованої на самоактуалізацію та самореалізацію дитини); О. Врубльовської, Р. Димухаметова, В. Суміної (конструювання вчителем-фасилітатором спеціального виду педагогічної взаємодії – фасилітаційного спілкування); О. Галіцан, О. Димової, І. Жижини, В. Нестеренко (тлумачення педагогічної фасилітації як специфічної діяльності вчителя з надання учневі педагогічної підтримки та психологічного супроводу).

Феноменологію фасилітації досліджено в дисертації у межах компетентнісного підходу до підготовки майбутніх учителів, який є інноваційним концептуальним вектором розроблення освітніх систем міжнародного формату, передбачає організацію освітнього процесу в проекції індивідуально-особистісного розвитку кожного суб'єкта соціального та професійного простору.

Конструкт «фасилітаційна компетентність майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей» визначено з опорою на зміст понять «фасилітація», «компетентність», «фасилітаційна взаємодія».

Поняття «компетентність» конкретизовано в дослідженні як професійно-значущу якість особистості, що передбачає наявність динамічної комбінації фундаментальних знань, прикладних умінь і конструктивних навичок, нелінійних способів мислення, світоглядних цінностей, усталених моральних орієнтирів фахівця.

Фасилітація – це зумовлений соціальними контактами взаємовплив людей, що підвищує їхню активність; виявляється в активізації психічних процесів, поліпшенні самопочуття, прискоренні результатів діяльності людини в умовах співпраці з довколишніми; специфічний вид спілкування, що передбачає полегшення взаємодії усіх суб'єктів освітнього процесу; способ ненав'язливої допомоги групі в пошуку шляхів виявлення і розв'язання педагогічних проблем.

Фасилітаційна взаємодія – суб'єкт-суб'єктна взаємодія, що сприяє прояву особистісної активності кожного її учасника, налагодженню емоційного контакту, забезпечує оптимальні умови для формування позитивної мотивації до діяльності; вид гуманістичної педагогічної взаємодії учителя та учнів, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних відносинах взаємоприйняття, взаємоповаги, співпереживання, конгруентності, толерантності, емпатії, надання допомоги та підтримки.

Фасилітаційну компетентність майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей визначено як інтегративний, динамічний комплекс індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних характеристик педагога, що характеризується здатністю вибудовувати фасилітаційну взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу з урахуванням розвивального потенціалу гуманітарних дисциплін.

До структури фасилітаційної компетентності вчителя гуманітарних спеціальностей віднесено: *гносеологічний компонент* – як комплекс знань педагога про механізми педагогічної фасилітації, способи здійснення фасилітаційної взаємодії в освітньому процесі; *праксеологічний компонент* – як комплекс умінь педагога здійснювати фасилітаційну взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу; *аксіологічний компонент* – як систему ціннісного ставлення педагога на світоглядному рівні до фасилітації та фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності.

На основі аналізу тенденцій удосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти визначено педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності: систематизація знань майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей щодо специфіки фасилітаційної взаємодії; набуття майбутніми вчителями гуманітарних спеціальностей досвіду фасилітаційної взаємодії; актуалізація ціннісного ставлення майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до фасилітаційної взаємодії в професійній діяльності.

У другому розділі «**Експериментальне дослідження ефективності педагогічних умов і моделі формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей**» описано логіку здійснення

експериментального дослідження; визначено критерії сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей із відповідними показниками; схарактеризовано рівні сформованості фасилітаційної компетентності студентів; розроблено й упроваджено діагностувальну методичку та модель формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці; подано результати констатувального і прикінцевого етапів експерименту.

Вимірювання рівнів сформованості фасилітаційної компетентності здійснено за такими критеріями: *проективний* (показники: обізнаність із механізмами педагогічної фасилітації (педагогічна підтримка / педагогічний супровід); обізнаність із варіативністю педагогічного спілкування (активне / пасивне слухання; монологічне / діалогічне мовлення; комунікативна стратегія та комунікативна тактика); обізнаність із прийомами педагогічної техніки (таксика, кінесика, проксемика, екстра та паралінгвістика); *інструментальний* (показники: комунікативно-стратегічні вміння; конфліктологічні вміння; перцептивно-невербальні вміння); *світоглядний* (показники: емоційність, емпатійність, гуманістична спрямованість).

Діагностування рівнів сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей здійснено за спеціальною діагностувальною методикою, складниками якої є валідні тестові методики: «Перцептивно-невербальна компетентність» (модифікація Н. Фетіскіна), «Комунікативно-стратегічна компетентність» (модифікація М. Оліяр), «Рівень комунікабельності» (модифікація В. Ряховського), методика для визначення здатності особистості до самоконтролю у спілкуванні (модифікація Н. Фетіскіна), методика діагностики рівня конфліктності особистості (модифікація Т. Лірі); «Емоційний інтелект» (модифікація Н. Холла), «Шкала емоційного відгуку» (Balanced Emotional Empathy Scale) (за А. Мехрабіаном, Н. Епштейном); «Емпатійні здібності» (модифікація В. Бойка). Водночас було використано адаптовані відповідно до вимог дослідження методики та спеціально розроблені анкети й питальники: методика, що умовно розподіляла респондентів за типами «мислитель», «співрозмовник», «практик» (модифікована за Н. Обозовим, Н. Озерецьким); тест «Педагогічне спілкування як взаємодія» (модифікація О. Галіцан); анкета «Переважаючі способи професійної діяльності», що дозволила розподілити майбутніх учителів за різними номінаціями; анкета «Грамадика тіла та мова емоцій»; питальник «Чи вмієте Ви слухати» (модифікація І. Глазкової).

Відповідно до визначених критеріїв і показників схарактеризовано функційно-варіативний, професійно-стереотипний та фахово-унормований рівні її сформованості в майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Функційно-варіативний рівень сформованості фасилітаційної компетентності був властивий студентам, які були обізнані з феноменами «фасилітація», «медіація»; рольовими позиціями вчителя «ментор», «коуч», «едвайзер»; у яких наявне прагнення збагачувати майбутню професійну діяльність різноманітними механізмами педагогічної фасилітації. Студенти цього рівня вільно розмірковують над перспективами доповнення професійно-

педагогічної діяльності елементами педагогічної підтримки та педагогічного супроводу, демонструють бажання «виправляти помилки» власних учителів: налагоджувати активне слухання на уроках, бути уважним до висловлювань учнів, намагаються вибудовувати позитивну атмосферу на уроці. Майбутні вчителі гуманітарних спеціальностей усвідомлюють необхідність використання у професійній діяльності емоційного та внутрішнього потенціалу особистості – темпераменту, рис характеру, вдосконалювати рухи, міміку, пантоміміку, налагоджувати невербальний та енергетичний контакти з довколишніми. Розмірковуючи над структурою власної професійної компетентності, майбутні вчителі, віднесені до цього рівня, усвідомлюють значущість комунікативних та конфліктологічних умінь, а перцептивно-невербальну компетентність вважають невід'ємним елементом фахової компетентності. Студентам, яким властивий цей рівень, притаманне яскраво виражене емпатійне ставлення до довколишніх, явищ природи, тварин, подій у світі, вони прагнуть бути залученими до емоційного контакту з довколишніми, а їхні емоційні прояви майже завжди адекватні. Респондентів цього рівня вирізняє зацікавленість, прагнення та здатність працювати з іншими (студентами, учнями), вони виявляють схильність до педагогічної діяльності, сприймають її як спосіб гуманізації освітньої системи, що дозволяє вести мову про наявність гуманістичного спрямування у побудові площини майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

Професійно-стереотипний рівень сформованості фасилітаційної компетентності властивий переважно обізнаним студентам, які знайомі з феноменами «фасилітація», «медіація», «коуч» з медіаджерел і ЗМІ, проте, специфіка їх реалізації у професійній діяльності вчителя їм невідома. Проблематика активного та пасивного слухання, монологічного та діалогічного мовлення виявилася для них цікавою, проте окреслити перспективи реалізації у майбутній педагогічній діяльності в школі цих умінь вони не змогли. Розмірковуючи над рисами особистості, вміннями та навичками, що забезпечують професійне виконання педагогічних завдань у школі, комунікативну та конфліктологічну компетентність студенти назвали, проте перцептивно-невербальні вміння (перцептивні, сугестивні) залишилися поза їхньою увагою. Емоційні прояви, поведінка студентів цього рівня засвідчила їхнє ситуативне емоційне включення у процес міжособистісної взаємодії з довколишніми, а бажання брати активну участь у міжособистісній комунікації з довколишніми варіювалося відповідно до їхнього настрою. Занадто емоційні вияви заважали цим студентам адекватно висловлюватись, контролювати себе, що свідчить про брак емоційного інтелекту особистості. Переважно, респонденти віднесені до цього рівня, розуміли необхідність побудови майбутньої професійної діяльності відповідно до гуманістичних норм, проте їхнє розуміння зв'язку між гуманістичним світоглядом педагога та його здатністю здійснювати фасилітаційну взаємодію з довколишніми виявлялося ситуативно.

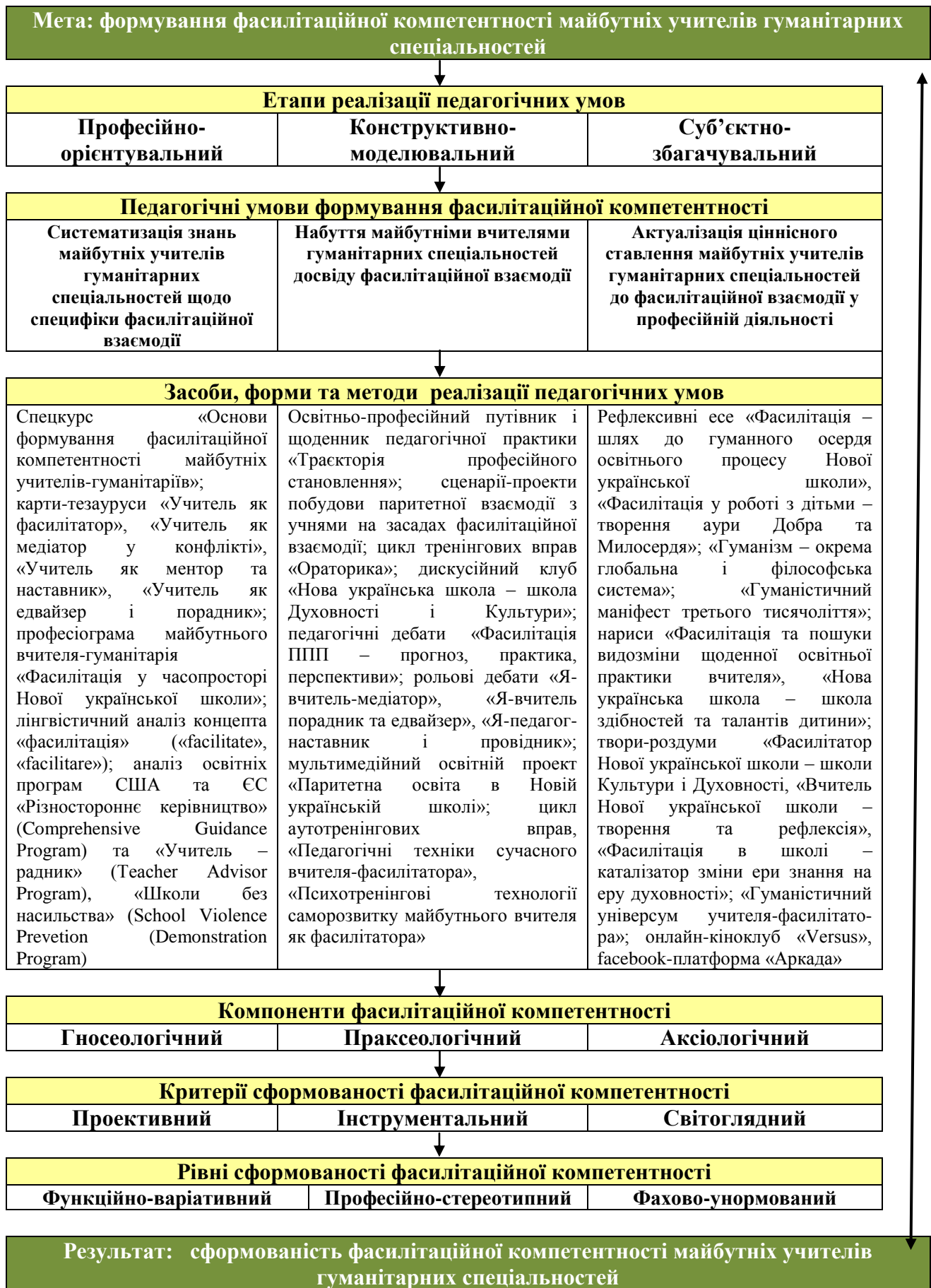
Фахово-унормований рівень сформованості фасилітаційної компетентності притаманним студентам, які не виявляли інтересу до змісту понять «фасилітація», «медіація», «коуч»; вони не вважали за потрібне розмірковувати над перспективами їх реалізації в майбутній професійній

діяльності. Аналіз навичок активного та пасивного слухання, монологічного та діалогічного мовлення виявився для них нецікавим і безперспективним, а проблематику педагогічної техніки вчителя вони не вбачали за потрібне опанувати. Щодо структури професійної компетентності вчителя, то комунікативну та конфліктологічну компетентність студенти вважали значущою і достатньою, а підключення механізмів невербального спілкування та перцепції – зайвим. Емоційні прояви майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей цього рівня були подекуди неадекватними, адже відсутність емпатійності й емоційного інтелекту заважало висловити свої думки адекватно емоційно забарвлено, що утруднювало їхню комунікацію з довколишніми. Респонденти, віднесені до цього рівня, не завжди розуміли навіть базові маркери, що вирізняють професійну діяльність учителя-гуманіста, вчителя-фасилітатора, яка має бути позбавлена авторитарності, інтолерантності, що засвідчило відсутність гуманістичної спрямованості на майбутню професійно-педагогічну діяльність.

За результатами констатувальних зрізів встановлено, що 80,9 % респондентів контрольної групи (КГ – навчання студентів здійснювалося за традиційним алгоритмом із ситуативним дотриманням педагогічних умов) та 77,8 % експериментальної групи (ЕГ – було впроваджено модель і реалізовано педагогічні умови) перебували на фахово-унормованому рівні сформованості фасилітаційної компетентності. Професійно-стереотипний рівень був притаманний 11,8 % респондентів КГ та 13,9 % – ЕГ. Функційно-варіативний рівень був зафіксований у 8,3 % майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей ЕГ та 7,3 % – КГ.

На підставі теоретичного опрацювання проблеми й аналізу освітніх програм підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти розроблено модель формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, яку представлено такими елементами: мета / результат; компоненти фасилітаційної компетентності; педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, методи, засоби та форми їх реалізації; критерії, показники та рівні сформованості фасилітаційної компетентності (див. рис.).

Експериментальну роботу із формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей здійснено впродовж двох років (II-III роки навчання студентів освітнього ступеня «бакалавр») шляхом реалізації педагогічних умов і поетапного впровадження моделі. Упровадження експериментальної моделі формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей було здійснено за трьома концептуальними напрямками: стимулювання пошуку самостійних шляхів реалізації студентами фасилітаційної компетентності в майбутній професійно-педагогічній діяльності через набуття спеціальних знань професійного характеру (професійно-орієнтувальний етап формування фасилітаційної компетентності); забезпечення організації освітнього процесу на інтегрально-духовному рівні з опорою на творчу самореалізацію майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей засобами потенціалу квазіпрофесійної діяльності

Рис. Модель формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці

(конструктивно-моделювальний етап формування фасилітаційної компетентності); формування у студентів особистісної гуманістичної, суб'єкт-суб'єктної парадигми, побудованої на ціннісному досягненні індивідуальності та неповторності кожної дитини-учня (суб'єктно-збагачувальний етап формування фасилітаційної компетентності).

Наскрізним засобом реалізації педагогічних умов виступив спецкурс для студентів експериментальної групи *«Основи формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів-гуманітаріїв»*, який було розроблено відповідно до вимог експерименту й упроваджено в межах роботи студентської проблемної групи у формі педагогічної майстерні-гуртка *«Фасилітація – метапрограма професійного зростання майбутнього вчителя-гуманітарія»*.

Елективний курс було розроблено відповідно до вимог ЄКТС (3 навчальні модулі обсягом 30 годин). Спецкурс було побудовано за такою логікою: лекційні заняття були покликані збагатити знанневий фонд майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (реалізація першої педагогічної умови); семінарсько-практичні заняття були присвячені відпрацюванню спеціальних практичних умінь і навичок студентів із побудови конструктивної фасилітаційної взаємодії (реалізація другої педагогічної умови); самостійна робота передбачала їхнє занурення у рефлексивні практики осмислення значущості фасилітації у роботі вчителя (реалізація третьої педагогічної умови).

Логічний каркас програми спецкурсу складався з тем, що розкривали ідеї гуманізації освітнього середовища сучасної школи, шляхом увиразнення феномена фасилітації як способу встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємин між усіма учасниками освітнього процесу; психолого-педагогічний контекст фасилітаційної компетентності сучасного вчителя як професійно-особистісної характеристики педагога; практико зорієнтований зміст підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей як фасилітаторів для Нової української школи.

Мета спецкурсу: формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів шляхом теоретичної та практичної підготовки до здійснення фасилітаційної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу школи з урахуванням розвивального потенціалу гуманітарних дисциплін. Завдання спецкурсу: забезпечення спеціальної теоретичної підготовки майбутніх гуманітаріїв шляхом оволодіння майбутніми вчителями гуманітарних спеціальностей знаннями щодо феномена «фасилітація» і способів її реалізації у майбутній професійній діяльності; ознайомлення студентів із педагогічним контекстом фасилітаційної взаємодії в освітньому середовищі школи; забезпечення практичної підготовки майбутніх гуманітаріїв шляхом набуття ними спеціальних умінь, що уможливають реалізацію механізмів педагогічної фасилітації (педагогічна підтримка особистісного зростання учнів і педагогічний супровід їхніх освітніх досягнень).

У межах першого змістового модулю «Фасилітація в системі педагогічного знання» було опрацьовано такі теми: «Історичний аналіз проблематики фасилітації у науково-методичних і психолого-педагогічних джерелах» та «Педагогічний контекст фасилітаційної взаємодії у сучасній школі». Змістовий модуль «Фасилітація в системі педагогічних практик» було представлено

такими темами: «Технологічне забезпечення реалізації фасилітаційної компетентності вчителя», «Соціально-педагогічний простір розвивальних педагогічних взаємин у сучасній школі». Змістовий модуль «Фасилітація як світоглядна орієнтація вчителя» складався із таких тем: «Учитель як суб'єкт фасилітаційної педагогічної взаємодії», «Гуманістичний світогляд як основа фасилітаційної педагогічної мислєдїяльності».

Реалізація поставлених завдань на професійно-орієнтувальному етапі моделі (реалізація педагогічної умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей «систематизація знань майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей щодо специфіки фасилітаційної взаємодії» з метою впливу на гносеологічний компонент досліджуваного феномена) вимагала використання у ході експерименту дослідницьких та евристично-пошукових методів, спрямованих на активізацію пізнавальної сфери майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, упорядкування знаннєвого фонду студентів шляхом збагачення їхнього термінологічного тезаурусу, систематизації фахових і загальнопедагогічних знань, розвиток емоційної сфери та творчих сил студентів, стимулювання уяви, відкриття нових знань у процесі спільної творчої діяльності.

Цей напрям передбачав увиразнення таких форм роботи зі студентами: складання карт-тезаурусів «Учитель як фасилітатор», «Учитель як медіатор у конфлікті», «Учитель як ментор і наставник», «Учитель як едвайзер і порадник»; складання професіограми майбутнього вчителя-гуманітарія «Фасилітація у часопросторі Нової української школи»; лінгвістичний аналіз концепта «фасилітація» та його дефінітивного різноманіття відповідно до способів застосування у різних мовах (розгляд мікрофреймів «*learner-centered approach*», «*facilitator*», «*coach*», «*educator*», «*guide*», «*guru*», «*instructor*», «*mentor*», «*tutor*», «*advisor*», «*consultant*», «*guardian*», «*instructor*», «*lecturer*»); аналіз досвіду роботи спеціалізованих громадських об'єднань і спеціальних наукових видань.

На *конструктивно-моделювальному етапі* моделі (реалізація педагогічної умови формування фасилітаційної компетентності студентів «набуття майбутніми вчителями гуманітарних спеціальностей досвіду фасилітаційної взаємодії» з метою впливу на праксеологічний компонент досліджуваного феномена) особливу увагу було приділено методам імітаційного моделювання, синестезії, продукування гуманістичного контексту професійного навчання студентів. Ці методи було комбіновано в системі дослідницьких, творчих завдань професійного спрямування, тобто весь контекст експериментальної роботи з формування фасилітаційної компетентності реалізовувався з проєкцією на площину майбутньої професійної діяльності вчителів гуманітарних спеціальностей у школі.

У межах цього напрямку було передбачено такі форми роботи: розроблення освітньо-професійного путівника та щоденника педагогічної практики «Траєкторія професійного становлення»; розроблення сценаріїв-проектів побудови паритетної взаємодії з учнями на засадах фасилітаційної взаємодії; робота дискусійного клубу «Нова Українська школа – школа Духовності та Культури»; педагогічні дебати «Фасилітація ППП – прогноз, практика, перспективи»; рольові дебати «Я – вчитель-медіатор», «Я – вчитель порадник і

едвайзер», «Я-педагог-наставник і провідник»; розроблення мультимедійних освітніх проєктів у ході педагогічної практики «Паритетна освіта в Новій українській школі»; аналіз освітніх програм, поширених у США та ЄС «Різностороннє керівництво» (Comprehensive Guidance Program) та «Учитель – радник» (Teacher Advisor Program) тощо.

Реалізація поставлених завдань на *суб'єктно-збагачувальному етапі* моделі (реалізація педагогічної умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів-гуманітаріїв «актуалізація ціннісного ставлення майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності» з метою впливу на аксіологічний компонент досліджуваного феномена) вимагала застосування методів рефлексивного аналізу, що давали змогу осмислювати студентами-майбутніми вчителями гуманітарних спеціальностей фасилітаційну взаємодію в професійно-педагогічній діяльності вчителя на світоглядному рівні.

Перевага надавалася таким формам і видам роботи: рефлексивні есе «Фасилітація – шлях до гуманного осердя освітнього процесу Нової української школи», «Фасилітація у роботі з дітьми – творення аури Добра та Милосердя»; «Гуманізм – окрема глобальна і філософська система»; «Гуманістичний маніфест третього тисячоліття»; нариси «Фасилітація та пошуки видозміни щоденної освітньої практики вчителя», «Нова українська школа – школа здібностей і талантів дитини»; твори-роздуми «Фасилітатор Нової української школи – школи Культури та Духовності, «Вчитель Нової української школи – творення та рефлексія», «Фасилітація в школі – каталізатор зміни ери знання на еру духовності»; «Гуманістичний універсум учителя-фасилітатора»; цикл аутотренінгових вправ «Педагогічні техніки сучасного вчителя-фасилітатора», «Психотренінгові технології саморозвитку майбутнього вчителя як фасилітатора»; робота онлайн-кіноклубу «Versus» («Знак»), фейсбук-платформа «Аркада» (клуб прихильників Умберто Еко); аналіз методологічного потенціалу концепції «філософія серця» (Г. Сковорода, П. Юркевич); концепції «трьох світів», «гіпотези щастя», «сродної праці» Г. Сковороди.

Перевірку дієвості педагогічних умов і моделі формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей здійснено через порівняння експериментальних даних, одержаних шляхом діагностування сформованості фасилітаційної компетентності за проєктивним, інструментальним і світоглядним критеріями з відповідними показниками на констатувальному та формувальному етапах експерименту.

Результати формувального етапу експерименту показали позитивну динаміку формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей під впливом педагогічних умов (див. таблицю). Показники рівнів сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей на формувальному етапі дослідно-експериментальної роботи значно підвищилися в ЕГ у порівнянні з КГ: на 4,7 % збільшилася кількість респондентів ЕГ із функційно-варіативним рівнем (у КГ – на 1,8%); на 53,7 % – із професійно-стереотипним рівнем (у КГ – на 1,8 %); на 58,4 % зменшився показник фахово-унормованого рівня в ЕГ (у КГ – на 3,6 %).

Рівні сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до та після проведення формувального етапу експерименту

Групи	Етапи експерименту	Рівні сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей					
		Функційно-варіативний		Професійно-стереотипний		Фахово-унормований	
		абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	Констатувальний етап	9	8,3	15	13,9	84	77,8
ЕГ	Прикінцевий етап	14	13,0	73	67,6	21	19,4
КГ	Констатувальний етап	8	7,3	13	11,8	89	80,9
КГ	Прикінцевий етап	10	9,1	15	13,6	85	77,3

Обробка експериментальних даних статистичними методами (емпіричне значення критерія Пірсона χ^2 більше за критичне) довела результативність здійсненого експерименту із ймовірністю 95%. Таким чином, можна стверджувати, що в ході педагогічного експерименту доведено результативність педагогічних умов та моделі формування фасилітаційної компетентності в майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці, що дозволило обґрунтувати педагогічні умови й побудувати модель забезпечення цього процесу, експериментально перевірити їх ефективність.

1. За результатами аналізу наукового фонду схарактеризовано специфіку професійної діяльності вчителя гуманітарних спеціальностей, що полягає у формуванні духовної культури учнів (як чинника духовної безпеки нації), у межах якої здійснюється концептуалізація їхнього світогляду (як здатності співвідносити внутрішні інтенції з універсальними суспільними формами життєдіяльності); актуалізуються процеси самопізнання та самореалізації учнів; формуються у них морально-етична та соціальна позиції. Схарактеризовано своєрідність професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти, що залежить від сформованості в них «нелінійного» гуманітарного стилю мислення, здатності вибудовувати конструктивні моделі полілогічного, толерантного спілкування з довколишніми, спираючись на специфічні властивості особистості (емпатійність, рефлексивність, конгруентність) суб'єкт-суб'єктного спрямування. Уточнено зміст базових понять: компетентність, фасилітація, фасилітаційна взаємодія. Компетентність – професійно-значуща якість фахівця, що передбачає наявність динамічної комбінації фундаментальних знань, прикладних умінь і конструктивних навичок, нелінійних способів мислення, світоглядних цінностей, усталених моральних орієнтирів людини. Фасилітація – це зумовлений соціальними контактами взаємовплив людей, що підвищує їхню активність; виявляється в активізації психічних процесів, поліпшенні самопочуття, поліпшенні та прискоренні результатів діяльності людини в

умовах співпраці з довколишніми; специфічний стиль спілкування, що передбачає полегшення взаємодії у процесі спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу; спосіб ненав'язливої допомоги групі чи окремій людині в пошуку шляхів виявлення і розв'язання педагогічних проблем, налагодження комунікативної взаємодії між суб'єктами діяльності. Фасилітаційна взаємодія – суб'єкт-суб'єктна взаємодія, що сприяє прояву особистісної активності кожного учасника, налагодженню емоційного контакту, забезпечує оптимальні умови для формування позитивної мотивації до діяльності; вид гуманістичної педагогічної взаємодії учителя та учнів, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних відносинах взаємоприйняття, взаємоповаги, співпереживання, конгруентності, толерантності, емпатії, надання допомоги та підтримки. Науково обґрунтовано зміст феномена «фасилітаційна компетентність майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей» як інтегративний, динамічний комплекс індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних характеристик педагога, що характеризується здатністю вибудовувати фасилітаційну взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу з урахуванням розвивального потенціалу гуманітарних дисциплін.

2. Визначено компоненти фасилітаційної компетентності (гносеологічний, праксеологічний, аксіологічний), критерії (проективний, інструментальний, світоглядний) із відповідними показниками (за проективним критерієм: обізнаність із механізмами педагогічної фасилітації (педагогічна підтримка/педагогічний супровід); обізнаність із варіативністю педагогічного спілкування (активне/пасивне слухання; монологічне/діалогічне мовлення); обізнаність із прийомами педагогічної техніки (такесика, кінесика, проксемика, екстра та паралінгвістика); за інструментальним критерієм: комунікативно-стратегічні вміння; конфліктологічні вміння; перцептивно-невербальні вміння; за світоглядним критерієм: емоційність; емпатійність; гуманістична спрямованість); рівні сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (функційно-варіативний, професійно-стереотипний, фахово-унормований)

3. Науково обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці: систематизація знань майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей щодо специфіки фасилітаційної взаємодії; набуття майбутніми вчителями гуманітарних спеціальностей досвіду фасилітаційної взаємодії; актуалізація ціннісного ставлення майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності.

4. Перевірено ефективність педагогічних умов і моделі формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці (основними завданнями формувального експерименту виступили: стимулювання пошуку самостійних шляхів реалізації студентами фасилітаційної компетентності в майбутній професійно-педагогічній діяльності через набуття спеціальних знань професійного характеру (професійно-орієнтувальний етап формування фасилітаційної компетентності); забезпечення організації освітнього процесу на

інтегрально-духовному рівні з опорою на творчу самореалізацію майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей засобами використання потенціалу квазіпрофесійної діяльності (конструктивно-моделювальний етап формування фасилітаційної компетентності); формування у студентів особистісної гуманістичної, суб'єкт-суб'єктної парадигми, побудованої на ціннісному осягненні індивідуальності та неповторності кожної дитини-учня (суб'єктно-збагачувальний етап формування фасилітаційної компетентності) шляхом порівняння результатів діагностувальних зрізів на початковому та прикінцевому етапах експерименту. Показники рівнів сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей на формувальному етапі дослідно-експериментальної роботи значно підвищилися в ЕГ у порівнянні з КГ: на 4,7 % збільшилася кількість респондентів ЕГ із функційно-варіативним рівнем (у КГ – на 1,8%); на 53,7 % – із професійно-стереотипним рівнем (у КГ – на 1,8 %); на 58,4 % зменшився показник фахово-унормованого рівня в ЕГ (у КГ – на 3,6 %).

Проведене дослідження не висвітлює всіх аспектів проблеми формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці. Перспективу подальших наукових досліджень убачаємо в розвитку фасилітаційної компетентності магістрів гуманітарного профілю, розробленні технологій розвитку фасилітаційної компетентності в системі неперервного навчання.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Foksha O. Experimental Programme of Future Teachers' Pedagogical Facilitation in Terms of Higher Education / O. Foksha, A. Baliuk, O. Halitsan // Science and Education Academic Journal of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky. – Odesa – 2017. Issue № 12 / CLXV. – P. 196–201.

2. Фокша О. М. Теоретичний аналіз проблеми формування фасилітаційної компетентності в майбутніх учителів / О. М. Фокша // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. – К., 2018. – № 60. – Т. 2. – С. 203–207.

3. Фокша О. Дослідження педагогічної фасилітації учителя як вітагенної педагогічної технології / О. Фокша, З. Курлянд, Ю. Поповський // Наука і освіта – 2018. – № 4 – С. 168–176.

4. Фокша О. М. Експериментальна модель формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої педагогічної освіти / О. М. Фокша // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. – К., 2018. – № 63. – С. 192–195.

5. Фокша О. М. Детермінанти підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у сучасних закладах вищої педагогічної освіти / О. М. Фокша // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – Серія : Педагогіка. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2018. – Вип. 3 (122). – С. 89–93.

6. Фокша А. М. Педагогические условия формирования фасилитационной компетентности у будущих учителей / А. М. Фокша // *Austria Science*. – Austria. – 2018. – № 17. – Vol. 2. – С. 13–16.

7. Фокша О. М. Methodological recommendations for formation of facilitative competence of future teachers of humanities in institutions of higher education / О. М. Фокша // *Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration*. – Ariel. – 2018. – № 9. – С. 61–65.

8. Фокша О. М. Ідеї народності виховання К. Д. Ушинського / О. М. Фокша // *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Всеукраїнські науково-практичні читання студентів і молодих науковців, присвячені спадщині великого вітчизняного педагога К. Д. Ушинського»]*, (20–21 травня 2003 р.). – Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2003. – С. 57–60.

9. Фокша О. М. Педагогічна проблема підготовки майбутніх учителів гуманітарного профілю до здійснення педагогічної фасилітації в професійній діяльності / О. М. Фокша // *Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції [«Становлення особистості професіонала: перспективи й розвитку»]*, (23 березня 2018 р.). – Одеса : ОДУВС, 2018. – С. 242–245.

10. Фокша О. М. Педагогічний вимір феномена «Фасилітаційна компетентність освітян» / О. М. Фокша // *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: тези доповідей [«Наука у контексті сучасних глобалізаційних процесів»]*, (30 березня 2018 р.). – Дніпро : НБК, 2018. – Ч. 2. – С. 77–80.

11. Фокша О. М. Сутність і структура фасилітаційної компетентності сучасного вчителя / О. М. Фокша // *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі»]*, (6–7 квітня 2018 р.). – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2018. – Ч. 2. – С. 66–68.

12. Фокша О. М. Функційна роль фасилітації в системі підготовки фахівців соціономічної галузі у вищій школі / О. М. Фокша // *Матеріали XI міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні дослідження в соціальній сфері»]*, (17 травня 2018 р.). – Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2018. – С. 172–174.

13. Фокша О. М. Сучасний учитель як фасилітатор для Нової української школи / О. М. Фокша // *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні питання педагогіки та психології: наукові дискусії»]*, (7–8 вересня 2018 р.) – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. – С. 65–66.

14. Фокша О. М. Засоби формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів у закладах вищої освіти / О. М. Фокша // *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)»]*, (21–22 вересня 2018 р.) – Львів : 2018. – С. 69–71.

15. Фокша О. М. Специфіка формування фасилітаційної компетентності в майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у сучасних закладах вищої освіти / О. М. Фокша // *Модернізація навчально-виховного процесу у сучасних закладах освіти: зб. наук. пр. / редкол. О. Я. Чебикін та ін.* Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2018. – С. 127–131.

АНОТАЦІЯ

Фокша О. М. Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. – Одеса, 2019.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці. Спираючись на результати аналізу наукового фонду схарактеризовано специфіку професійної діяльності вчителя гуманітарних спеціальностей й своєрідність його професійної підготовки у закладі вищої освіти. Уточнено зміст базових понять: компетентність, фасилітація, фасилітаційна взаємодія. Науково обґрунтовано зміст феномена «фасилітаційна компетентність майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей» як інтегративний, динамічний комплекс індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних характеристик педагога, що характеризується здатністю вибудовувати фасилітаційну взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу з урахуванням розвивального потенціалу гуманітарних дисциплін. Визначено компоненти фасилітаційної компетентності (гносеологічний, праксеологічний, аксіологічний), критерії (проективний, інструментальний, світоглядний) з відповідними показниками; рівні сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (функційно-варіативний, професійно-стереотипний, фахово-унормований). Науково обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці: систематизація знань майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей щодо специфіки фасилітаційної взаємодії; набуття майбутніми вчителями гуманітарних спеціальностей досвіду фасилітаційної взаємодії; актуалізація ціннісного ставлення майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності. Перевірено ефективність педагогічних умов і моделі (професійно-орієнтувальний, конструктивно-моделювальний та суб'єктно-збагачувальний етапи) формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці.

Ключові слова: майбутні вчителі гуманітарних спеціальностей, фасилітація, компетентність, фасилітаційна компетентність майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, педагогічні умови, модель формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, професійна підготовка.

SUMMARY

Foksha O. M. Pedagogical conditions of facilitation competence formation of future teachers of the Humanities in professional training. – Manuscript copyright.

PhD Thesis in 13.00.04 «Theory and Methods of Professional Education» specialty. State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named

after K. D. Ushynsky», Ministry of Education and Science of Ukraine. Odesa, 2019.

PhD thesis is devoted to the problem of facilitation competence formation of future teachers of the Humanities in professional training. Basing on the results of the scientific fund analysis there has been characterized the specifics of the professional activity of the teacher of the Humanities that is the formation of the spiritual culture of the students (as a factor of the spiritual security of the nation) within which the conceptualization of their outlook is realized; the processes of self-knowledge and self-realization of children are actualized; the moral-ethical and social position of the personality is formed. The peculiarity of the professional training of future teachers of the Humanities in higher education institutions has been characterized, depending on the formation of their «nonlinear» humanitarian style of thinking, the ability to build up constructive models of polylogical, tolerant communication with the surrounding ones, based on the specific characteristics of the individual (empathy, reflexivity, congruence) subject-subjective orientation. The content of the basic concepts has been specified: competence, facilitation, facilitation interaction. The content of the phenomenon «facilitation competence of the future teacher of the Humanities» has been scientifically substantiated as an integrative, dynamic complex of individual-personality and professional-activity characteristics of a teacher characterized by the ability to build up a facilitative interaction with all the subjects of the educational process, taking into account the development potential of the humanitarian disciplines. The components of facilitation competence (epistemological, praxeological, axiological), the criteria (projective, instrumental, ideological) with corresponding indicators (based on the projective criterion: awareness of the mechanisms of pedagogical facilitation (pedagogical support/pedagogical conduct), awareness of the variability of pedagogical communication (active/passive listening, monological/dialogical speech); awareness of the pedagogical techniques (takesika, kinesika, proksemika, extra and paralinguistics); and the instrumental criteria: strategic communicative skills; the conflict skills, perceptual skills, non-verbal, as for the world outlook criteria: emotionality, empathy, humanistic orientation); the levels of facilitation competence formation of future teachers of the Humanities (functional-variantive, professionally-stereotyped, professionally-normalized). The pedagogical conditions ensuring facilitation competence formation of future teachers of the humanitarian specialties in professional training have been scientifically substantiated: systematization of knowledge of future teachers of the humanitarian specialties with regard to the specificity of facilitation interaction; the acquisition by would-be teachers of the humanitarian specialization experience of facilitation interaction; actualization of the value attitude of future teachers of the Humanities to the facilitation interaction in their professional activity. The effectiveness of the pedagogical conditions and the model (professional-orientation, constructive-modeling and subjective-enrichment stages) of facilitation competence formation of future teachers of the Humanities in professional training have been checked.

Key words: future teachers of the Humanities, facilitation, competence, facilitation competence of future teachers of the Humanitarian specialties, pedagogical conditions, model of facilitation competence formation of future teachers of the Humanities, professional training.

Підписано до друку 4.02.2019.
Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60x88/19 Зам. № 1409/19.
Наклад 100 прим.

Надруковано у ФОП Бондаренко М.О.
м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
т. +38 0482 35 79 76
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.